

การส่งเสริมทักษะการคิดแก้ปัญหาโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน ในการจัดการเรียนการสอน
สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

Promoting Problem-Solving Thinking Skills through Phenomenon-Based Learning in
Social Studies Education in the 21st Century

กานต์ กาญจนพิมาย,^{1*} ภัทร อินทร์กำแหง², พีรวัส อินทวิ³

Kan Kanjanapimai,^{1*} Phattara Intaragumhaeng², Peerawas Intawee³

^{1,2,3}สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

^{1,2,3}Social Studies Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Surindra Rajabhat University, Thailand

*Corresponding Author E-mail : saucearmspandaman@gmail.com

วันที่รับบทความ 3 พฤศจิกายน 2568

วันแก้ไขบทความ 21 กุมภาพันธ์ 2569

วันตอบรับบทความ 23 กุมภาพันธ์ 2569

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมทักษะการคิดแก้ปัญหาของผู้เรียนในสาขาวิชาสังคมศึกษา โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-Based Learning: PhBL) ภายใต้บริบทการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีความสำคัญโดยการเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถในการเข้าใจปัญหาและสถานการณ์พร้อมกับรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยีอย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ โดยชี้ให้เห็นว่าการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในรูปแบบเดิมที่เน้นการบรรยายและการท่องจำไม่เพียงพอต่อวิธีการหรือการสร้างกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะที่จำเป็นในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะทักษะการวิเคราะห์และการแก้ปัญหาจึงได้นำ แนวคิด PhBL มาร่วมกับแนวทางการเรียนรู้เชิงรุกที่ใช้ปรากฏการณ์จริงในชีวิตประจำวันของผู้เรียนเป็นจุดตั้งต้นของการเรียนรู้ เพื่อกระตุ้นความสนใจและสร้างทักษะที่จำเป็นต่อนักศึกษา เน้นการตั้งคำถาม การวิเคราะห์ปัญหา การสร้างและเลือกแนวทางแก้ไขปัญหา รวมถึงการนำเสนอและสะท้อนผลการเรียนรู้ ช่วยให้ผู้เรียนสามารถบูรณาการความรู้ วิเคราะห์ปัญหาซับซ้อนและออกแบบแนวทางแก้ไขอย่างเป็นระบบ ตลอดจนการสรุปและสะท้อนคิดได้ โดยเน้นการบูรณาการองค์ความรู้ข้ามสาขาวิชา ทั้งภายในและภายนอกกลุ่มสาระสังคมศึกษา ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจปัญหาอย่างเป็นระบบและมองเห็นความเชื่อมโยงของประเด็นทางสังคมในหลายมิติ และบทความยังเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ PhBL ในการจัดการเรียนการสอนสำหรับสาขาวิชาสังคมศึกษาในบริบทที่แตกต่าง เช่น การคัดเลือกปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กับบริบทชีวิตของผู้เรียน การออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการทำงานร่วมกัน การใช้กรณีศึกษาเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ และการขยายผลสู่กิจกรรมหรือโครงการในชุมชน ทั้งนี้ บทบาทของผู้สอนจึงเปลี่ยนจากผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้ออกแบบการเรียนรู้และผู้อำนวยความสะดวก และผู้เรียนมีบทบาทเป็นผู้แสวงหาความรู้และผู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

ดังนั้นการจัดการเรียนรู้แบบปรากฏการณ์เป็นฐานเป็นกรอบแนวทางที่มีศักยภาพในการพัฒนาทักษะการคิดแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ส่งเสริมความสามารถในการวิเคราะห์ ตัดสินใจ และสร้างสรรค์แนวทางแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับบริบทของผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาผู้เรียนให้พร้อมต่อการมีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 อย่างมีคุณภาพ

คำสำคัญ : การส่งเสริมทักษะ, การคิดแก้ปัญหา, ปรากฏการณ์เป็นฐาน, การสอนสังคมศึกษา, ศตวรรษที่ 21

Abstract

This academic article aims to propose guidelines for promoting problem-solving skills among learners in the field of social studies through the implementation of Phenomenon-Based Learning (PhBL) within the context of 21st-century education. Emphasis is placed on developing learners' abilities to understand problems and situations while keeping pace with social, economic, political, and technological changes in a reasoned and creative manner. The article argues that traditional social studies instruction, which primarily relies on lectures and rote memorization, is insufficient for designing learning activities that effectively cultivate essential contemporary skills, particularly analytical and problem-solving skills.

Accordingly, the concept of PhBL is integrated with active learning approaches that use real-life phenomena from students' everyday experiences as the starting point of the learning process. This approach is intended to stimulate interest and foster essential skills among students. It emphasizes questioning, problem analysis, generating and selecting appropriate solutions, as well as presenting and reflecting on learning outcomes. Through this process, learners are encouraged to integrate knowledge, analyze complex problems, and systematically design solutions. The approach also highlights interdisciplinary integration, both within and beyond the social studies domain, enabling students to develop a systematic understanding of problems and recognize the multidimensional connections of social issues.

Furthermore, the article proposes practical guidelines for applying PhBL in social studies instruction across diverse contexts. These include selecting phenomena relevant to students' lived experiences, designing activities that promote participation and collaboration, utilizing case studies to analyze situations, and extending learning outcomes to community-based activities or projects. Within this framework, teachers shift their roles from knowledge transmitters to learning designers and facilitators, while students assume the roles of active learners and knowledge constructors.

Therefore, Phenomenon-Based Learning serves as a promising framework for systematically enhancing problem-solving skills. It strengthens learners' abilities to analyze,

make informed decisions, and creatively design solutions that are appropriate to their contexts and social environments. Such competencies constitute a fundamental foundation for equipping learners with essential 21st-century skills in a meaningful and sustainable manner.

Keywords : Promotion, Problem-Solving Skills, Phenomenon-Based Learning (PhBL), Social Studies Instruction, 21st Century.

บทนำ

โลกในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงจากศตวรรษที่ 20 มาสู่โลกในยุคศตวรรษที่ 21 อย่างรวดเร็ว กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกรวดเร็วมากกว่าเดิมเป็นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงจากรอยต่อของศตวรรษ ส่งผลกระทบในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางสังคม มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางการเมืองการปกครอง มิติทางสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยมีฐานจากการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นำมาสู่ยุคใหม่ซึ่งแตกต่างไปจากเดิม อย่างรวดเร็ว เช่น โทรศัพท์มือถือ (Smart phone) มีส่วนสำคัญต่อการเรียนรู้ การรับข่าวสารของมนุษย์ เกิดเป็นสังคมในยุคใหม่ และการอุบัติของโรคระบาดที่กระตุ้นรูปแบบการพัฒนาการเรียนรู้ให้แตกต่างไปจากเดิม โดยสิ้นเชิง คือ ไวรัสโคโรนา (โควิด-19) รูปแบบการออนไลน์ การพัฒนาการจัดการความรู้ การรับรู้ข่าวสาร ข้อจำกัดจากเดิมถูกพัฒนาให้สะดวกมากยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ส่งผลต่อการศึกษาในทุกประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา การศึกษาจึงเปรียบเสมือนต้นทุนในการประกอบอาชีพ การเน้นและให้ความสำคัญทางการศึกษาจึงสอดคล้องกับแนวทางในการพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษาถูกนำมาใช้ให้เป็นเครื่องมือในสร้างความรู้ สร้างทักษะ และวัดความสามารถของมนุษย์ เพื่อเป็นทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ จึงทำให้การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคนและสังคมของประเทศ

แนวคิดทักษะในศตวรรษที่ 21 เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาทักษะ โดยสามารถจำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ 1) Foundational Literacy ทักษะพื้นฐานในการใช้ชีวิต 2) Competencies ทักษะที่ใช้ในการจัดการปัญหา และ 3) Character Qualities ทักษะที่ใช้ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่าง ซึ่งส่งผลให้ ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 จะช่วยเตรียมความพร้อมให้นักเรียนรู้จักคิด เรียนรู้ ทำงาน แก้ปัญหา สื่อสารและร่วมมือทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพไปตลอดชีวิต (วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอชิป จิตตฤกษ์, 2556 : 40-43) โดยการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มีความสำคัญต่อผู้เรียนในการเสริมทักษะการทำงาน ทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะการสื่อสาร เพื่อเป็นแนวทางในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมยุคปัจจุบัน (ฐิตินันท์ ดาวศรีและคณะ, 2564 : 61) นอกจากนี้ยังมีกรอบของ Competencies ทักษะที่ใช้ในการจัดการปัญหา การวิเคราะห์ปัญหาอย่างละเอียด (Critical Thinking) ทักษะการคิดวิเคราะห์และประเมินสถานการณ์ การคิดวิธีแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ (Creativity) ทักษะการคิดไอเดียใหม่ ๆ การสื่อสารอย่างตรงไปตรงมา (Communication) ทักษะการสื่อสารทั้งการฟัง การพูด การเขียน รวมถึงท่าทางที่แสดงออก การร่วมแก้ปัญหาผู้อื่น (Collaboration) ทักษะการทำงานร่วมกับคนอื่น ล้วนเป็นทักษะที่จำเป็นในการจัดการเรียนรู้เฉพาะทางโดยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการศึกษาของประเทศไทยได้ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการศึกษาโดยยึดโยงกับหลักสูตรแกนกลาง

คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ดำเนินการ ทบทวนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เพื่อพัฒนาไปสู่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้น พื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยดังกล่าว และข้อมูลจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) มาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ให้มีความเหมาะสมชัดเจน ยิ่งขึ้น ทั้งเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และกระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติในระดับเขตพื้นที่ การศึกษาและสถานศึกษา พร้อมทั้งได้จัดทำสาระการเรียนรู้แกนกลางของกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระ ในแต่ละระดับชั้น เพื่อให้เขตพื้นที่การศึกษา หน่วยงานระดับท้องถิ่น และสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้น พื้นฐานนำไปใช้เป็นกรอบและทิศทางในการพัฒนาหลักสูตร และจัดการเรียนการสอน โดยจัดทำเป็น 8 เล่ม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 : 8) ซึ่งในแต่ละเล่มจะมีเป้าหมายแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบทบาทและหน้าที่ของ เป้าหมายในการพัฒนา รวมถึงกลุ่มสาระสังคมศึกษามี ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางของกลุ่มสาระการ เรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โดยมีเป้าหมาย คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และ วัฒนธรรมช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ การดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เข้าใจถึงการพัฒนา เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุ ปัจจัยต่าง ๆ เกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น มีความอดทน อด กลั้น ยอมรับในความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตเป็นพลเมืองดีของ ประเทศชาติและสังคมโลก

ทรัพยากรที่สำคัญของประเทศไม่ว่าจะเป็นบุคคลทั่วไปในสายงานอาชีพต่าง ๆ รวมทั้งทรัพยากร บุคคลในสายอาชีพครู การจัดการเรียนรู้แบบปรากฏการณ์เป็นฐาน มีส่วนสำคัญที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในรูปแบบการสอนเนื่องจากการจัดการเรียนรู้แบบปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-Based Learning PhBL) เป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงหรือปรากฏการณ์ที่ เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน (ประสบการณ์ที่เผชิญ) โดยเชื่อมโยงความรู้จากหลากหลายศาสตร์เข้าด้วยกันเพื่อ วิเคราะห์และแก้ไขปัญหาอย่างมีระบบ กระบวนการเรียนรู้ลักษณะนี้จึงส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์ การคิด แก้ปัญหา การทำงานร่วมกัน และการเรียนรู้เชิงรุก (active learning) โดยผู้เรียนมีบทบาทในการตั้งคำถาม สืบหาข้อมูล และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองภายใต้บริบทของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนบทบาท ของครูจากผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้แบบนี้มีรากฐานมา จากแนวคิดของการบูรณาการข้ามวิชา (Cross-disciplinary learning) และการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based learning) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างลึกซึ้งและมีความหมาย (Symeonidis & Schwarz, 2016) ซึ่งสามารถนำมาใช้ร่วมกับการคิดแก้ปัญหาได้

การเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะการคิดนำมาสู่กระบวนการคิดแก้ปัญหาเพื่อเพิ่มศักยภาพของการคิดให้ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาทักษะการคิดแก้ปัญหา (Problem-Solving Skills) มุ่งเน้นไปที่ความสามารถ ของบุคคลในการระบุปัญหา วิเคราะห์สถานการณ์อย่างมีเหตุผล ค้นหาทางเลือก และตัดสินใจเลือกแนวทางที่ เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยกระบวนการคิดแก้ปัญหาเริ่มตั้งแต่การกำหนดปัญหา การตั้งเป้าหมาย การวิเคราะห์สาเหตุ การสร้างแนวทางแก้ไข การตัดสินใจ และการประเมินผลลัพธ์ของการลง

มือปฏิบัติ ทักษะนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตและการทำงานในศตวรรษที่ 21 ซึ่งสอดคล้องกับการเรียนรู้ทุก ๆ ช่วงวัยเนื่องจากเป็นทักษะที่จำเป็นต่อชีวิต

การสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนสามารถลงมือปฏิบัติจนเกิดทักษะการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุจุดหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ซึ่งบทบาทการสอนสังคมศึกษาผู้สอนและผู้เรียนต้องร่วมมือกันในการจัดการเรียนรู้โดยสามารถนำประสบการณ์ในชีวิตจริงมาใช้ร่วมกับการเรียนรู้ได้ เนื่องจากการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบเชิงรุก ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนเปลี่ยนบทบาท โดยผู้เรียนต้องกำหนดเป้าหมาย วางแผน และรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง เสาะแสวงหาความรู้ เข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ความรู้ ตั้งคำถาม คิดหาคำตอบ หรือหาแนวทางแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ ลงมือปฏิบัติจริง สรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ มีปฏิสัมพันธ์ ทำงาน ทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่ม (กนก จันทร์ทอง, 2560 : 230) และผู้สอนได้ ขอบเขตของการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ได้แก่ 1) ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม 2) หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม 3) เศรษฐศาสตร์ 4) ประวัติศาสตร์ และ 5) ภูมิศาสตร์ ซึ่งมีมาตรฐานที่ครอบคลุมจุดหมายของหลักสูตร ด้วยความหลากหลายจึงนำมาซึ่งความซับซ้อนในการจัดการเรียนรู้ให้ชัดเจน ประกอบกับเนื้อหาเป็นการบรรยายเชิงทฤษฎีมากกว่าการลงมือปฏิบัติ ทำให้การจัดการเรียนรู้มียืดหยุ่นตามบริบทการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะกลุ่มสาระ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

ปัญหาการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม พอสรุปโดยสังเขปได้ 3 ประการ 1) ผู้สอนไม่ได้จบสาขาพระพุทธศาสนาโดยตรง ขาดความรู้เชิงลึก ใช้การบรรยายและการท่องจำมากเกินไป ขาดเทคนิคการสอน ใช้สื่อน้อยหรือไม่มีเลย ทำให้นักเรียนเบื่อและมีทัศนคติไม่ดีต่อวิชา 2) หลักสูตรและเนื้อหาใช้ภาษาล้าสมัยและซ้ำซ้อน บางส่วนยากเกินไปหรือมากเกินไปมีเนื้อหามากกว่าขาดทศหรือตัวอย่างที่น่าสนใจ ทำให้นักเรียนไม่สนใจ และ 3) ผู้เรียนเห็นว่าเนื้อหานำไปใช้สอบหรือศึกษาต่อได้น้อย และใช้ในชีวิตจริงหรือประกอบอาชีพได้น้อย จึงไม่อยากเรียนรายวิชาดังกล่าว(พิทักษ์ สีนาลาด, 2549 : 78) นอกจากนี้ปัญหาดังกล่าววิธีการสอนโดยมากมักเป็นการสอนด้วยการบรรยาย (Passive) และค่อนข้างนามธรรม ตั้งแต่ระดับชั้นประถม จนถึงระดับอุดมศึกษา รวมถึงไม่สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน วิธีการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาสังคมศึกษา ในกลุ่มสาระศาสนาจึงมีความจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาวะการณ์ปัจจุบันของสังคมซึ่งมุ่งเน้นทักษะในชีวิต โดยเฉพาะการคิดแก้ปัญหา

ความหมายและความสำคัญของทักษะการคิดแก้ปัญหา

การคิดแก้ปัญหาคือกระบวนการที่ผู้เรียนใช้ความรู้ ข้อมูล และทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ในการเผชิญกับสถานการณ์ใหม่หรือปัญหาที่ซับซ้อน ทักษะนี้ไม่เพียงช่วยให้ผู้เรียนแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ แต่ยังสร้างความสามารถในการวางแผนการดำเนินชีวิต การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการมีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตยเป็นกระบวนการใช้เหตุผล ความรู้ และทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ (Analytical Thinking) และการคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creative Thinking) เพื่อนำไปสู่การหาทางออกหรือการตัดสินใจที่เหมาะสมต่อสถานการณ์ที่เผชิญอยู่ การคิดแก้ปัญหาจึงมิได้จำกัดเพียงการหาคำตอบที่ ถูกต้องที่สุด การแสวงหาวิธีการที่

เหมาะสมที่สุด แต่คำนึงถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรม และคุณค่าดั้งเดิมของสังคมและการอยู่ร่วมกันภายใต้พหุวัฒนธรรม

ความหมายทักษะการคิดแก้ปัญหา

กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวถึง การคิดแก้ปัญหา ว่า หมายถึงความสามารถในการแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสมบนพื้นฐานของหลักเหตุผล คุณธรรม และข้อมูลสารสนเทศ เข้าใจความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม แสวงหาความรู้ประยุกต์ความรู้มาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และมีการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553 : 6)

ปัญหา คือ เหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดอุปสรรค ขัดขวางไม่ให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาจากสาเหตุและที่มาของปัญหา และใช้กระบวนการที่เหมาะสมเพื่อขจัดปัญหานั้น (สุกัญญา ศรีสาร, 2547 : 68)

การคิดแก้ปัญหา คือ ความสามารถ ทางสมองในการขจัดสภาวะความไม่สมดุลที่เกิดขึ้น โดยพยายามปรับตัวเองและสิ่งแวดล้อมให้ผสมผสานกันกลับเข้าสู่สภาวะสมดุลหรือสภาวะที่คาดหวัง (สุวิทย์ มูลคำ, 2547 : 15)

ทักษะการคิดแก้ปัญหาคือ กระบวนการคิดที่อาศัยความรู้ ทักษะ และเจตคติในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยพิจารณาทางเลือกต่าง ๆ รวมถึงพิจารณาผลกระทบที่เกิดขึ้น อันนำไปสู่เป้าหมายในการแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ (ชยพร พันทอง, 2565 : 71)

การคิดแก้ปัญหา (Problem Solving) จึงเป็นกระบวนการทางคิดใช้ ความรู้ สติปัญญา และประสบการณ์ โดยใช้การคิดเหตุผล การคิดวิเคราะห์ การคิดเป็นระบบ การคิดสร้างสรรค์ สามารถเชื่อมโยงความรู้ในการแก้ปัญหาได้ รับรู้สาเหตุปัญหา รวมถึงระบุที่มาของปัญหาได้ นำมาสู่การแก้ปัญหาหรือหาแนวทางที่ดีที่สุดหรือคาดการณ์ล่วงหน้าเพื่อเตรียมการได้อย่างเหมาะสม

ความสำคัญของทักษะการคิดแก้ปัญหา

การเปลี่ยนแปลงอันซับซ้อนของพลวัตโลกเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีดิจิทัล ผู้คนเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทั้งการเข้าถึงข้อมูล การรับรู้ปัญหา การสื่อสารภายในสังคม เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาจากเทคโนโลยี รวมถึงปัญหาในกระบวนการคิด การคิดแก้ปัญหาจึงมีความจำเป็นต่อผู้คนที่สามารถส่งเสริมความเข้าใจในประเด็นรอบด้าน และเลือกทางออกที่เหมาะสมมากกว่าการแก้ปัญหาแบบผิวเผินได้ การพัฒนาความสามารถในคิดแก้ปัญหาจึงส่งผลต่อ ผู้สอนและผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 การรับรู้ข้อมูลจำนวนมาก จำเป็นต้องมีกระบวนการคิด เพื่อนำมาสู่การคัดกรองข้อมูล การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ข้อมูล และนำมาสู่การมีทักษะคิดแก้ปัญหา เพื่อตัดสินใจโดยอิงกับเหตุผล หลักฐาน และความเหมาะสมอย่างสร้างสรรค์ได้

แนวทางการคิดแก้ปัญหา เป็นกระบวนการรู้คิดที่เกิดจากการทำงานของกลีบสมองหน้าเป็นสำคัญ และสามารถฝึกทักษะการคิดแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น การเพิ่มเติมความรู้ การฝึกปฏิบัติซ้ำ ๆ การกำหนดแผนปฏิบัติการ การดำเนินการตามแผนปฏิบัติอย่างเคร่งครัด การใช้ระบบตัวแทนที่หลากหลายในการคิด

แก้ปัญหา การมองเห็นความเหมือนและความแตกต่างของปัญหา การประยุกต์วิธีการคิดแก้ปัญหาที่ใช้ได้ผล การจัดการความเครียดเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการคิดแก้ปัญหา และระงับอุปสรรคต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ การคิดแก้ปัญหา เช่น การยึดติดกรอบความคิดเดิม ๆ หรือการมีความเครียด เป็นต้น (สุภัทรา พานิชานา, 2567 : 29) นำมาสู่การสร้างทักษะที่ดีในการทำงานและการดำรงชีวิต รวมถึงทำงานร่วมกับผู้อื่น เมื่อเผชิญปัญหา ทักษะการคิดแก้ปัญหาสามารถช่วยให้ผู้เรียนสามารถปรับตัว เข้ากับสังคมอยู่ร่วมกับผู้คนในสังคมได้อย่างเหมาะสม

การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงมีความสัมพันธ์กับทักษะการคิดแก้ปัญหาที่ได้จำกัดอยู่เพียง ห้องเรียน แต่ยังเป็นทักษะพื้นฐานของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ก่อให้เกิดความมั่นใจ และใช้ความรู้ที่มีปรับ ประยุกต์เพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องได้ ดังนั้นในมิติการศึกษา จึงมีแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริม ทักษะการคิดแก้ปัญหา เพื่อ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้พัฒนากระบวนการคิดแก้ปัญหา เน้นในกระบวนการการ วิเคราะห์ ตั้งคำถามที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถ รวบรวมข้อมูล ประเมินการเรียนรู้ เกิดข้อโต้แย้ง และ สามารถหาคำตอบหรือข้อสรุปได้อย่างมีเหตุผล ผ่านการสะท้อนคิด ผ่านกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึก ปฏิบัติจริง โดยไม่ยึดติดเพียงคำตอบเดียวหรือแนวทางเดียวในการแก้ไขปัญหา เพื่อพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา และนำไปสู่แนวทางที่สร้างสรรค์

แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมทักษะการคิดแก้ปัญหา จึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้พัฒนา กระบวนการคิดแก้ปัญหา เน้นในกระบวนการการวิเคราะห์ ตั้งคำถามที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถ รวบรวมข้อมูล ประเมินการเรียนรู้ เกิดข้อโต้แย้ง และสามารถหาคำตอบหรือข้อสรุปได้อย่างมีเหตุผล ผ่านการ สะท้อนคิด ผ่านกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง โดยไม่ยึดติดเพียงคำตอบเดียวหรือแนวทาง เดียวในการแก้ไขปัญหา เพื่อพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาและนำไปสู่แนวทางที่สร้างสรรค์

หลักการของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

ปรากฏการณ์เป็นฐาน(Phenomenon based leaning PhBL) มีพื้นฐานจากการเรียนรู้แบบ บูรณาการและการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) โดยมีลักษณะสำคัญคือใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานของการ นำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ และใช้ปัญหาเป็นฐานในการสร้างความรู้ควบคู่กับปรากฏการณ์ของผู้เรียน ในชั้น ต่อมาใช้ กรณีศึกษา เพื่อเทียบเคียงแนวโน้มน ทิศทางและความเป็นไปได้ของคำตอบ เพื่อให้ตรงกับ ประสพการณ์ของผู้เรียนผ่านปรากฏการณ์ของแต่ละคนได้ และสุดท้ายนำแนวทางหาข้อสรุป สรุปและสะท้อน คิดร่วมกันได้

ความหมาย

การจัดการเรียนรู้โดย ใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน หมายถึง การจัดการเรียนรู้ที่ได้นำปรากฏการณ์ที่ เกิดขึ้นในโลกแห่งความจริง มาเป็นประเด็นเพื่อกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน และนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ แบบบูรณาการที่มี การเชื่อมโยงความรู้ระหว่างสาระวิชา ร่วมกับเทคนิค วิธีการ กลยุทธ์การสอน และ เครื่องมือเพื่อสร้าง ความรู้และทักษะภายใต้บริบทที่สอดคล้องกับชีวิตจริงของผู้เรียน (ตะวัน ไชยวรรณและ กุลธิดา นุกุลธรรม, 2564 : 254)

การเรียนรู้ด้วยปรากฏการณ์เป็นฐาน หมายถึงการอาศัยปรากฏการณ์รอบตัวที่เกิดขึ้นจริงและสัมพันธ์กับชีวิตจริงเพื่อนำไปสู่กระบวนการฝึกปฏิบัติคิดแก้ปัญหา โดยใช้กระบวนการคิดที่หลากหลายและเหมาะสมเป็นการพัฒนา ทักษะของผู้เรียนในการเชื่อมโยงความรู้แต่ละศาสตร์เข้าด้วยกัน (ศศิณัฐ สรรคบุรณรักษ์, 2563 : 71)

การนำปรากฏการณ์ในโลกแห่งความเป็นจริงมาเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ นำไปสู่การสำรวจด้วยมุมมองที่หลากหลายในเชิงสหวิทยาการของปรากฏการณ์ที่ศึกษาโดยใช้เทคนิควิธีการ และเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อ สร้างความรู้และพัฒนาทักษะของผู้เรียนจากการศึกษาข้ามพรมแดนระหว่างวิชาภายใต้บริบทที่เชื่อมโยงกันเพื่อให้ผู้เรียนมีการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริง (อรพรรณ บุตรกตัญญู, 2561: 351)

การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานเป็นการนำปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงมาเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ประเด็นคำถามกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความอยากรู้และอยากค้นหาคำตอบผ่านกระบวนการสืบเสาะความรู้โดยที่ผู้เรียนสามารถออกแบบและควบคุมกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างอิสระเสมือนเป็นเจ้าของกระบวนการเรียนรู้ โดยมีครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก(สุภัคชา มลวง, 2566 : 39)

ความหมายของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์ คือการนำปรากฏการณ์จริงในชีวิตประจำวันของผู้เรียน มาเป็นฐานในการกระตุ้นความสนใจและนำมาสู่กระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการ ซึ่งเชื่อมโยงสามารถนำองค์ความรู้จากหลากหลายศาสตร์มารวมไว้ในการจัดการเรียนรู้ เช่น วิทยาศาสตร์ ภาษา สังคมศึกษา ดนตรี และศิลปะ ผ่านเทคนิค วิธีการ กลยุทธ์การสอน และเครื่องมือที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองผ่านการเรียนรู้เชิงรุก โดยมีแนวทางการจัดการเรียนรู้ ใช้การบูรณาการจากประสบการณ์เป็นฐาน ร่วมกับปัญหาเป็นฐาน และกรณีศึกษาเป็นฐาน เพื่อสร้างการทักษะการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างมีระบบ ภายใต้ประสบการณ์ของผู้เรียน

หลักการสำคัญของปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon based learning PhBL)

1. ปรากฏการณ์(สถานการณ์ เหตุการณ์ เรื่องราว ข่าวสาร สื่อ) เป็นจุดตั้งต้นของการเรียนรู้ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของผู้เรียนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น ประเด็นข่าวทางศาสนา ราคาสินค้าอุปโภคบริโภค ปัญหาสิทธิมนุษยชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาชายแดน หรือสงคราม เป็นต้น ล้วนเป็นปรากฏการณ์ที่ผู้เรียนสามารถรับรู้ภายใต้การดำรงชีวิต และมีส่วนร่วมได้ เพื่อนำมาสร้างเป็นแรงจูงใจและความหมายต่อการเรียนรู้
2. การบูรณาการศาสตร์ จากการกำหนดปรากฏการณ์ของผู้เรียน ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์นั้นได้จากเพียงมุมมองเดียว จำเป็นต้องอธิบายจากหลากหลายมุมมอง กระบวนการจัดการเรียนรู้จึงต้องบูรณาการความรู้จากหลากหลายศาสตร์ เช่น ปัญหาการเสื่อมศรัทธาศาสนา สามารถบูรณาการได้กับประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ กฎหมาย และจริยธรรม วิทยาศาสตร์ เป็นต้น การบูรณาการช่วยให้ผู้เรียนเห็นความสัมพันธ์ของความรู้และเข้าใจปัญหาในเชิงระบบ
3. การระบุปัญหา นำมาสู่ความเข้าใจเชิงระบบ และสามารถนำความเข้าใจในมิติต่าง ๆ ของแต่ละศาสตร์มาวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึง สาเหตุ กระบวนการ และผลลัพธ์ รวมถึงสร้างกระบวนการคิดขั้นสูงและการแก้ปัญหาด้วยการเรียนรู้ นำมาสู่แนวทางการแก้ไขอย่างเหมาะสมต่อปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้

4. กรณีศึกษา เป็นขั้นตอนของการนำเรื่องราว กรณีศึกษา ข่าว เหตุการณ์ ฯลฯ ที่เป็นเนื้อหาหลัก (จุดประสงค์) นำมาให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้ เพื่อทำความเข้าใจ และสามารถ วิเคราะห์ เข้าใจใน สาเหตุ กระบวนการ ผลลัพธ์ ได้ เพื่อนำมาสู่การ เรียนรู้ เข้าใจหรือสามารถเสนอแนวทางแก้ปัญหาที่หลากหลาย รวมถึงแนวทางสร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหาหรือการนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง

5. การสรุป เป็นขั้นตอนในการรวบรวมถึงความเป็นไปได้ของแนวทางคำตอบ การแก้ไขปัญหาที่หลากหลาย รวมถึงข้อสรุปร่วมกันของผู้เรียน นำมาสู่การยอมรับ การเข้าใจ การมีเหตุผล ภายใต้สังคมการเรียนรู้ร่วมกัน

6. การสะท้อนคิด เป็นขั้นตอนของการประเมินตนเองหลังจากการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องสะท้อน กระบวนการคิดและผลการทำงานของตนเองและกลุ่ม เพื่อพัฒนาทักษะการคิดและปรับปรุงแนวทางในอนาคตการสะท้อนคิดช่วยให้ผู้เรียนไม่เพียงจดจำความรู้ แต่ยังเข้าใจ “วิธีการเรียนรู้” และเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง

การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน เป็นแนวทางการเรียนรู้ที่ยึดตามแนวคิดการเรียนรู้ โดยการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งอิงจากการเลือกชุดปรากฏการณ์ของผู้เรียนเป็นหลัก เพื่อนำมากระตุ้น ความสนใจเพื่อนำไปสู่การตั้งคำถาม การแสดงความคิดเห็น การเทียบปรากฏการณ์กับเรื่องราวที่ศึกษาและ สามารถรับมือกับปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้ ภายใต้บริบทที่หลากหลายและซับซ้อน โดยไม่ยึดติดกับการ เรียนรู้เฉพาะ หากแต่นำความรู้มาจากการบูรณาการองค์ความรู้ข้ามศาสตร์ร่วมในการสร้างความรู้ขึ้น เป็น สร้างองค์ความรู้ใหม่ผ่านการวิพากษ์ในหลายมุมมอง ซึ่งช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การสังเคราะห์ ข้อมูล และการแก้ปัญหายังเป็นระบบ ตามทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

การประยุกต์ใช้ในวิชาสังคมศึกษา

มโนทัศน์สำหรับหลักสูตรสังคมศึกษาของประเทศไทย มีเนื้อหาสาระสังคมศึกษาทั้งหมด 5 สาระ โดย มโนทัศน์สำคัญของสาระทั้ง 5 ที่ควรพัฒนาให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน มีดังนี้

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ได้แก่ ระบบความเชื่อ จริยธรรม วัฒนธรรม การพัฒนาคน การอยู่ร่วมกันตามหลักธรรม การปฏิบัติตนตามหลักธรรม ค่านิยมทางศาสนา วัฒนธรรมทางศาสนา การ พัฒนาจิต พระไตรปิฎก พระรัตนตรัย แม่เมตตา ศีลธรรม หลักคำสอนของศาสนา เป็นต้น

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ได้แก่ ระบบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์เป็นประมุข อำนาจอธิปไตย การเป็นพลเมืองดี ระบบการปกครอง ความยุติธรรม กฎหมายกติกา/ ระเบียบ สิทธิ/เสรีภาพ สิทธิมนุษยชน วัฒนธรรมที่หลากหลาย ความเข้าใจอันดี วัฒนธรรมสากลการขัดเกลา ทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การใช้อำนาจรัฐ เป็นต้น

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ ได้แก่ การผลิต การแจกจ่าย การบริโภค การบริการ ระบบเศรษฐกิจ หลัก เศรษฐกิจพอเพียง อุปสงค์ อุปทาน เงินเฟ้อ เงินฝืด การพัฒนาเศรษฐกิจ นโยบายการเงินและการคลัง ความ ร่วมมือทางเศรษฐกิจการมีชีวิตที่พอเพียง เป็นต้น

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ ได้แก่ กาลเวลา การเปลี่ยนแปลง วิธีการทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมไทย หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี พัฒนาการของมนุษย์ อารยธรรม ความเป็นชาติไทย ภูมิปัญญาไทย การสถาปนาอาณาจักรไทย การอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เป็นต้น

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ ได้แก่ ความสัมพันธ์ของตำแหน่ง ระบบ และทิศของสิ่งต่าง ๆ ลักษณะทางกายภาพลักษณะทางสังคม แผนที่ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ พิกัดภูมิศาสตร์ ภูมิลักษณะ ภัยพิบัติทางธรรมชาติปัจจัยทางภูมิศาสตร์ในประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และประชากร สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างสรรค์วัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นต้น (วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2564 : 37-39)

เนื้อหาด้านสังคมศึกษาแบบบูรณาการ สรุปได้ว่าเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นศึกษาสาขาวิชาทั้งหมดที่อยู่ในวิชาสังคมศาสตร์ ได้แก่ ศาสนา กฎหมาย ปรัชญา รัฐศาสตร์ จิตวิทยา มานุษยวิทยา สังคมวิทยา อุดมคติวิทยา โบราณคดี เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์มาเชื่อมโยงและบูรณาการด้วยกัน ยกตัวอย่าง ครูสังคมศึกษาสามารถจัดให้ผู้เรียนศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมเข้ากับวิชาสังคมศึกษา เช่น ทวีปเอเชีย สถานการณ์ไฟฟ้าและพลังงาน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ บทบาท สิทธิ เสรีภาพ หน้าที่ในสังคม สื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น (วิภาพรรณ พินลาและวิภาดา พินลา, 2565 : 5)

ดังนั้นขอบเขตและเนื้อหาของวิชาสังคมศึกษา ในศตวรรษที่ 21 จึงมิได้มุ่งเพียงการถ่ายทอดข้อเท็จจริงทาง ศาสนา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หรือหน้าที่พลเมืองเท่านั้น แต่เป็นเครื่องมือสำคัญสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้เข้าใจโลกของความเป็นจริง เห็นถึงความสัมพันธ์ของสังคมกับชีวิต และมีความทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ได้ เช่น ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ เทคโนโลยี และทักษะชีวิตและอาชีพ โดยสามารถคิดแก้ปัญหาได้อย่างมีเหตุผล การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน (PhBL) จึงสอดคล้องกับธรรมชาติของสังคมศึกษา เพราะเป็นศาสตร์ที่มุ่งเน้นศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง และสามารถบูรณาการเข้ากับศาสตร์วิชาอื่น ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

แนวทางการประยุกต์ใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานเพื่อส่งเสริมทักษะการคิดแก้ปัญหาของสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาที่มีขอบข่ายของวิชาสังคมศึกษากว้างขวาง มีเนื้อหาสาระที่เป็นการคิดรวบยอดและหลักการจากสาขาวิชาต่าง ๆ ที่นำมาใช้สำหรับการเรียนรู้ได้ อีกมาก ประกอบกับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมในศตวรรษที่ 21 มีผลกระทบต่อวิชาสังคมศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นขอบข่ายของเนื้อหาความรู้ที่เพิ่มขึ้นและกว้างขวางยิ่งขึ้น เนื้อหาความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริงนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา(พูลศักดิ์ หอมสมบัติ และประยูร แสงใส, 2564 : 838) การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้จึงมีความจำต่อการพัฒนาต่อยอดให้การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาเท่าทันโลกและสามารถพัฒนาทักษะให้กับผู้เรียนได้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง จึงมีแนวทางการประยุกต์ใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานเพื่อส่งเสริมทักษะการคิดแก้ปัญหาในสังคมศึกษา ดังนี้

1. การเลือกปรากฏการณ์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตของผู้เรียน ปรากฏการณ์ต้องมีความใกล้ชิดกับประสบการณ์ของผู้เรียน เพื่อสร้างแรงจูงใจในการสำรวจ การวิเคราะห์และการแก้ปัญหา ตามสาระดังนี้ สาระศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม เช่น การอยู่ร่วมกันของแต่ละศาสนาอย่างสันติ ปัญหาจริยธรรมกับสังคม ปัญหาการบิดเบือนหลักคำสอน ปัญหาการแสวงหาผลประโยชน์ทางศาสนา ปัญหาความเสื่อมศรัทธาต่อศาสนา การต่อต้านศาสนาในสังคมออนไลน์ ศาสนากับสังคมร่วมสมัย AI กับ ศาสนา เป็นต้น สาระหน้าที่พลเมือง เช่น การเชื่อมโยงกับสิทธิ หน้าที่ของพลเมือง ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหาการเลียงภาษี ปัญหายาเสพติด ปัญหาสิทธิมนุษยชน ปัญหาการพนัน ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น สาระเศรษฐศาสตร์ เช่น ปัญหาสินค้าล้นตลาด ปัญหาค่าครองชีพ ปัญหาเงินเฟ้อ ราคาน้ำมันปรับขึ้น การปรับราคาสินค้า การซื้อสินค้าออนไลน์ การสร้างธุรกิจส่วนตัว ตลาดออนไลน์ เป็นต้น สาระประวัติศาสตร์ เช่น ขวาลอมทางประวัติศาสตร์กับอัตลักษณ์ชาติ ประวัติศาสตร์กับสื่อออนไลน์ การทำลายโบราณสถาน ปัญหาการขุดค้นทางโบราณคดี ความเป็นมาของชนชาติไทย การบิดเบือนข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของนักวิชาการ เป็นต้น สาระภูมิศาสตร์ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม การปรับตัวของโลก ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาภัยแล้ง ภูเขาไฟระเบิด สัตว์ป่าเสี่ยงสูญพันธุ์ โลกร้อน เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น

2. การบูรณาการความรู้สังคมศึกษาหลายมิติ โดยเลือกปัญหาจากปรากฏการณ์นำมาอธิบายได้จากหลายศาสตร์ ซึ่งสามารถบูรณาการได้ทั้งภายในสาระสังคมศึกษา และศาสตร์วิชาอื่น ๆ เช่น การอยู่ร่วมกันของแต่ละศาสนาอย่างสันติอยู่ในมิติศาสนา บูรณาการเศรษฐศาสตร์ (ความเชื่อกับการบริโภค ฮาラル) บูรณาการหน้าที่พลเมือง (สิทธิ เสรีภาพในการนับถือศาสนา) บูรณาการสิ่งแวดล้อม(ทำเล ที่ตั้ง ของชุมชนศาสนา) บูรณาการประวัติศาสตร์ (การก่อตั้ง พัฒนาการของชุมชน) เป็นต้น บูรณาการภายนอกสาระสังคมศึกษา เช่น รัฐศาสตร์ (นโยบายภาครัฐ) จิตวิทยา (ความรู้สึกร่วม) พัฒนาสังคม (สันติภายในชุมชน) นิเทศศาสตร์ (การสื่อสาร) เป็นต้น การบูรณาการจำเป็นต้นมีขอบข่ายหรือองค์ความรู้มากเพียงพอเพื่อสร้างความเชื่อมโยงให้กับผู้เรียนให้ได้มากที่สุดซึ่งส่งผลต่อการระบุปัญหา(เข้าใจ) การแก้ปัญหา(กระบวนการ) รวมถึงแนวทางเลือกอย่างสร้างสรรค์ได้

3. กระบวนการเรียนรู้ปรากฏการณ์เป็นฐานเพื่อส่งเสริมทักษะการคิดแก้ปัญหา มีส่วนสำคัญ 3 ส่วนคือ 1.การเลือกปรากฏการณ์ 2.การเข้าใจปัญหา 3. การเลือกกรณีศึกษา และนำทั้ง 3 ส่วนมาร่วมสรุปแนวทางร่วมกัน เริ่มจากการตั้งคำถาม ไปสู่การค้นคว้าและเก็บข้อมูลนำผลการเก็บข้อมูลมาร่วมอภิปรายช่วยกันวิเคราะห์และออกแบบแนวทางแก้ไข ท้ายที่สุดคือการสะท้อนคิดเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีบทบาทเชิงรุก (Active Learner)

4. การขยายผลในการจัดการเรียนรู้ปรากฏการณ์เป็นฐานเพื่อส่งเสริมทักษะการคิดแก้ปัญหาสามารถพัฒนาไปสู่โครงการหรือกิจกรรมเพื่อชุมชนได้ เช่น การรณรงค์ลดขยะในชุมชน การจัดนิทรรศการความหลากหลายทางวัฒนธรรม การทำข้อเสนอเชิงนโยบายต่อท้องถิ่น โครงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

แนวทางการประยุกต์ใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานเพื่อส่งเสริมทักษะการคิดแก้ปัญหาของสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 ส่วนสำคัญคือ ส่วนแรก การเลือกปรากฏการณ์ในสังคม ซึ่งมีปัญหามากมายที่เชื่อมโยงกับชีวิต

จริงของผู้เรียนและเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่(ปรากฏการณ์ใหม่เกิดขึ้นเสมอ) ส่วนที่สอง การเข้าใจปัญหา คือ การเชื่อมโยงของสังคมในหลายมิติ สามารถการระบุปัญหา การวิเคราะห์สาเหตุ เพื่อการเสนอแนวทางแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ได้ ส่วนสุดท้ายคือ การเลือกกรณีศึกษา สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมอย่างสร้างสรรค์ สามารถนำเสนอและสะท้อนคิดโดยผู้เรียนได้ ดังนั้นการส่งเสริมทักษะในการคิดแก้ปัญหาจึงมีความจำเป็นต่อผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 เพราะเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับผู้เรียนก่อนออกไปสู่การดำเนินชีวิตจริงได้อย่างมีคุณภาพ

บทบาทของครูและผู้เรียน

บทบาทของครู ในศตวรรษที่ 21 ครูทำหน้าที่เป็นผู้ออกแบบการเรียนรู้ (Learning Designer) โดยสร้างกิจกรรมจากปรากฏการณ์จริงที่มีความท้าทายและเชื่อมโยงกับชีวิตผู้เรียนอย่างสมดุล เพื่อกระตุ้นการคิดอย่างสร้างสรรค์ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ที่ตั้งคำถาม เปิดโอกาสให้ผู้เรียนค้นคว้าและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยตนเอง รวมถึงเป็นผู้สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ (Environment Creator) ที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกัน โดยใช้เทคโนโลยีและการเรียนรู้นอกห้องเรียนอย่างปลอดภัยและเปิดกว้าง นอกจากนี้ครูยังต้องทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินและสะท้อนผล (Assessor and Reflector) ของผู้เรียน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ผ่านการสังเกต การทำแฟ้มสะสมงาน และการสะท้อนคิด เพื่อปรับปรุงการสอนให้ดียิ่งขึ้น

บทบาทของผู้เรียน ในศตวรรษที่ 21 ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้แสวงหาความรู้ (Active Learner) ที่เรียนรู้ด้วยตนเองโดยการตั้งคำถาม สำรวจ ค้นคว้า และใช้การคิดเชิงวิพากษ์และการคิดสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาที่เชื่อมโยงกับชีวิตของตนเองกับความรู้ และเป็นผู้ร่วมมือในการเรียนรู้ (Collaborator) ในการทำงานเป็นทีม มีทักษะในการเคารพความคิด ความหลากหลายของผู้อื่น รวมทั้งเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ (Knowledge Constructor) ซึ่งสามารถรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจใหม่และการประยุกต์ใช้ความรู้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตจริงอย่างสร้างสรรค์ และสามารถสะท้อนคิดและพัฒนาตนเอง (Reflective Learner) ได้อย่างเหมาะสม

บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีฐานมาจากการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมไปถึงผลกระทบจากโลกระบาด ได้ผลักดันให้การศึกษาต้องปรับตัวอย่างมาก การศึกษาถูกมองว่าเป็นต้นทุนสำคัญในการพัฒนาประเทศและทรัพยากรบุคคลที่มีประสิทธิภาพ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งส่งเสริมทักษะในศตวรรษที่ 21 ซึ่งแบ่งเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ Foundational Literacy, Competencies (รวมถึง Critical Thinking, Creativity, Communication, Collaboration หรือ 4Cs) และ Character Qualities โดยเฉพาะทักษะการคิดแก้ปัญหา (Problem-Solving Skills) ถือเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการดำรงชีวิตและการทำงาน อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาในปัจจุบัน ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่กว้างขวางและหลากหลาย (ศาสนา หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์) มักประสบ

ปัญหาที่ผู้สอนยังใช้วิธีการบรรยายแบบตั้งรับ (passive) และเน้นการท่องจำ ซึ่งทำให้ผู้เรียนไม่สนใจและไม่สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ วิธีการสอนดังกล่าวจึงไม่สอดคล้องกับบริบทสังคมยุคใหม่ที่มุ่งเน้นทักษะการคิดแก้ปัญหา

แนวทางการจัดการเรียนรู้แบบปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-Based Learning : PhBL) เพื่อส่งเสริมทักษะการคิดแก้ปัญหาในวิชาสังคมศึกษา มีพื้นฐานมาจากการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) และการบูรณาการข้ามวิชา (cross-disciplinary learning) โดยใช้ปรากฏการณ์หรือสถานการณ์จริงในชีวิตประจำวันของผู้เรียนเป็นจุดตั้งต้นในการเรียนรู้ ซึ่งช่วยกระตุ้นความสนใจและนำไปสู่กระบวนการสืบเสาะความรู้ การจัดการเรียนรู้แบบปรากฏการณ์เป็นฐาน จึงมีหลักการสำคัญคือ การใช้ปรากฏการณ์จริง การบูรณาการศาสตร์ที่หลากหลายเพื่ออธิบายปรากฏการณ์นั้น (เช่น การนำเศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หรือกฎหมาย มาบูรณาการในประเด็นทางสังคม) การระบุปัญหา การใช้กรณีศึกษา การสรุปแนวทางแก้ไข และการสะท้อนคิด ดังนั้นแนวทางการจัดการเรียนรู้แบบปรากฏการณ์เป็นฐาน จึงสอดคล้องกับธรรมชาติของวิชาสังคมศึกษาเป็นอย่างดี โดยเน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้แสวงหาความรู้ (Active Learner) วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ขณะเดียวกัน บทบาทของผู้สอนจำเป็นต้องเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้ออกแบบและผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) การประยุกต์ใช้การจัดการเรียนรู้แบบปรากฏการณ์เป็นฐาน จึงช่วยพัฒนาทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ให้กับผู้เรียน โดยเฉพาะทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์และเป็นระบบ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพในสังคมที่ซับซ้อนได้อย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์

เอกสารอ้างอิง

- กนก จันทรทอง. (2560). การสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัย สงขลา นครินทร์*, 28(2), 227–241.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ชยพร พันทอง. (2565). *ผลการจัดการเรียนรู้แบบห้องเรียนกลับด้านที่มีต่อความฉลาดรู้เรื่องเศรษฐกิจ และทักษะการคิดแก้ปัญหาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3*. วิทยานิพนธ์ การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (นวัตกรรมหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้). มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2565.
- ฐิตินันท์ ดาวศรีและคณะ. (2564). แนวทางการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 11(1) 2564.
- ตะวัน ไชยวรรณและกุลธิดา นุกุลธรรม (2564). การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน : การเรียนรู้แบบบูรณาการ เพื่อส่งเสริมความรู้ของผู้เรียนในโลกแห่งความจริง. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*. 15(2). พฤษภาคม – สิงหาคม 2564.
- พิทักษ์ สีนาลาด. (2549). วิเคราะห์ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน. *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. 13 (3), 41-83.

- พลศักดิ์ หอมสมบัติ และประยูร แสงใส. (2564). การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์* ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2564).
- วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอชิป จิตตฤกษ์. (2556). ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21. *วารสารเกษตรศาสตร์ (สังคม)*. 34 : 590 - 595 (2556).
- วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2564). *ประมวลสาระชุดวิชาหน่วยที่ 1 สารัตถะและวิทยวิธีทางสังคมศึกษา*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วิภาพรรณ พินลาและวิภาดา พินลา. (2565). การเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานที่เชื่อมโยงการบูรณาการข้ามศาสตร์ ในห้องเรียนของครูสังคมศึกษา. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*. 22(2) กรกฎาคม-ธันวาคม 2565
- ศศิณัฐ์ สรรคบุรณรักษ์. (2563). การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงด้วยการสอนแบบปรากฏการณ์เป็นฐาน รูปแบบการเรียนรู้จากประเทศฟินแลนด์. *วารสารจีนศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 13(1), 61-81.
- สุกัญญา ศรีสาคร. (2547). *การพัฒนาความสามารถในการคิดแก้ปัญหาของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่จัดการเรียนรู้โดยใช้เทคนิคการคิดแก้ปัญหาอนาคต*. วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุกัญชา มลวง. (2566). *การพัฒนาความสามารถในการสื่อสารวิทยาศาสตร์ด้วยการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานร่วมกับกลวิธีการคิดเป็นภาพ เรื่องสารในชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5*. การค้นคว้าอิสระ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ศึกษา หลักสูตรการศึกษา มหาบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร 2566.
- สุภัทรา พานิชนาวา. (2567). *ผลของโปรแกรมเสริมสร้างการคิดแก้ปัญหาต่อการคิดแก้ปัญหาของนักเรียนวัยรุ่น*. วิทยานิพนธ์ การศึกษาหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสมอง จิตใจและการเรียนรู้ คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยบูรพา 2567.
- สุวิทย์ มูลคำ. (2547). *กลยุทธ์การสอนคิดสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพ พิมพ์.
- อรพรรณ บุตรกัตถุญ. (2561). การเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานเพื่อการสร้างมุมมองแบบองค์รวมและการเข้าถึงโลกแห่งความจริงของผู้เรียน. *วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 46(2), 348-365.
- Symeonidis, V. & Schwarz, J.F.(2016). *Phenomenon-Based Teaching and Learning through the Pedagogical Lenses of Phenomenology: The Recent Curriculum Reform in Finland*. Forum OSwiatowe. 28(2), 31-47.